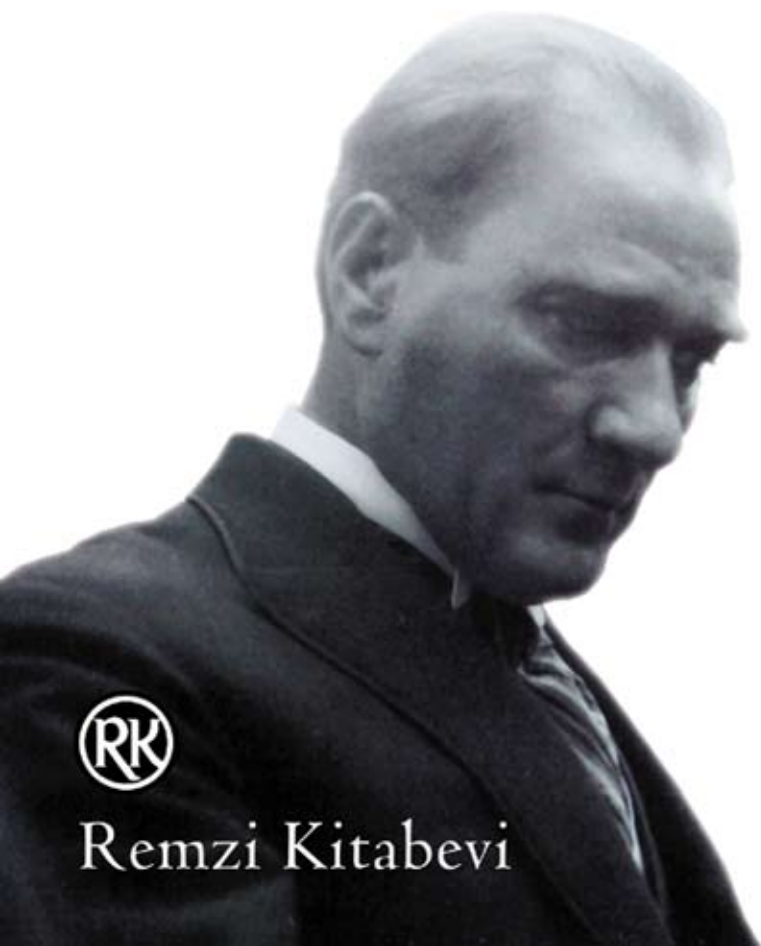


EMRE KONGAR  
DEVİRİM TARİHİ VE  
TOPLUMBİLİM AÇISINDAN  
ATATÜRK



Remzi Kitabevi

EMRE KONGAR 1941’de İstanbul’da doğdu. 1959 yılında Şişli Terakki Lisesi’nden, 1963 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden, 1966 yılında da Michigan Üniversitesi’nden mezun oldu.

1967 yılında Hacettepe Üniversitesi’nde Sosyal Çalışma Yüksek Okulu’nu kurdu.

1981’de “Atatürk ve Devrim Kuramları” adlı takdim teziyle Hacettepe Üniversitesi Senatosu’nca profesörlüğe yükseltildi.

15 Şubat 1983’te, sakalını kesmeyi reddederek askeri rejimi ve YÖK’ü protesto etmek için üniversiteden istifa etti.

1983-1987 arasında *Hürriyet* gazetesinde danışmanlık, 1987-1991 arasında KAMAR Kamuoyu Araştırma Şirketi’nde yöneticilik yaptı.

Nisan 1992’de Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı’na atandı; 1995 sonunda müsteşarlık görevinden ayrıldı.

1996’da üniversite öğretim üyeliğine geri döndü. 2011 yılında üniversiteden ayrıldı.

1996 başında Federal Almanya tarafından Üstün Hizmet Madalyası Büyük Liyakat Haçı’yla, İtalya tarafından Commadore Madalyası’yla, Polonya tarafından Commandor Nişanı’yla ödüllendirildi.

1996’da *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığına başladı, 2001 yılında yayın danışmanlığına atandı, halen köşe yazarlığını sürdürmekte, aylık *Bavul* dergisine de anı/denemeler yazmaktadır.

2005-2011 yılları arasında NTV’de “Yorum Farkı” programını yaptı. 2017 Ocak ayından beri TELE 1 televizyon kanalında “18 Dakika” programını sürdürmektedir.

Başlıca ödülleri: 1977 Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü (*Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*), 1979 Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilim Ödülü (*Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*), 1998 Aydın Doğan Sosyal Bilimler Ödülü (*21. Yüzyılda Türkiye*) ve 2008’de Sertel Gazetecilik Vakfı Demokrasi Ödülü (*Demokrasimizle Yüzleşmek*).

Twitter: @emrkongar

Facebook: Emre Kongar

Instagram: Emre Kongar

İnternet adresi: emre@kongar.org

İnternet sitesi: www.kongar.org

## **PROF. DR. EMRE KONGAR'IN YAYINEVİMİZDEKİ ÖTEKİ KİTAPLARI**

- ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı**, (11. basım, 2016). Türkiye'nin "model olma" seçeneği.
- Atatürk Üzerine**, (14. basım, 2023). Atatürk üzerine özgün denemeler.
- Babam, Oğlum, Torunum**, (11. basım, 2022). Emre Kongar'ın 100 yıllık aile öyküsü.
- Ben Müstesarken**, (11. basım, 2011). Ankara'da, siyaset, bürokrasi ve sanat çevreleri.
- Demokrasi ve Kültür**, (8. basım, 2016). Kültür ve demokrasinin ilişkileri.
- Demokrasi ve Laiklik**, (11. basım, 2017). Bir "Aydınlanma" kitabı.
- Demokrasi ve Vampirler**, (4. basım, 2002). Türkiye'de demokrasinin yaşama düzenine nasıl dönüştüğüne ilişkin güncel çözümler ve yorumlar.
- Demokrasimizle Yüzleşmek**, (19. basım, 2008). Türkiye'deki demokratik rejimi eleştiren ve çözümler öneren bir çalışma.
- Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, (20. basım, 2020). Atatürk'e, toplum bilim kuramlar açısından yeni bir bakış.
- Emre Kongar Seçkisiyle NUTUK**, (1. basım, 2018) Emre Kongar bu kitapta Atatürk'ün büyük eserinin en çarpıcı bölümlerini seçmiş ve bunların başına kendi yorumlarını da ekleyerek, günümüz Türkçesiyle kaleme almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde yatan İstiklâl Savaşı'nı ve Atatürk Devrimlerini, tarih içinde yerli yerine oturtan bir eser.
- Herkesten Bir Şey Öğrendim** (söyleşi), (10. basım, 2013). Feridun Andaç'la nehir söyleşi. Prof. Kongar'dan anılar ve yaşam dersleri.
- Hocafendî'nin Sandukası** (roman), (23. basım, 2018). Üniversitesinin ve öğrenci olaylarının hicvedildiği, Fatih Sultan Mehmet döneminde geçen bir aşk, macera ve gerilim romanı.
- İçimizdeki Zalim**, (12. basım, 2022). Bir toplumbilimci duyarlılığıyla hem bireysel dünyamızda hem de toplumsal yaşamın derinliklerinde "zalim" in izinin sürüldüğü bir kitap.
- İstanbul**, (3. basım, 2019). Emre Kongar, kendi çocukluğundan ve gençliğinden aktardığı nostaljik anılarla İstanbul'un eski halini ve kentlin yaşadığı dönüşümü, felsefi yorumlarıyla süsleyerek anlatıyor!
- Kızlarıma Mektuplar**, (78. basım, 2022). Kongar'ın, okumak için evden ayrılan ikiz kızlarına yazdığı, onlarla derleştirdiği, kendisini ve erkek egemen feodal toplumu eleştirdiği mektuplar.
- Konsantremi Bozma!**, (4. basım, 2006). Prof. Emre Kongar, keskin gözlem gücü ve derin kültürüyle, hem "Türkiye'deki medya"nın hem de "medyatik Türkçe"nin sorunlarına eğiliyor.
- Kültür Üzerine**, (11. basım, 2017). Kültür üzerine temel bilgiler, denemeler, kültürümüzün kaynakları ve özellikleri.
- Küresel Terör ve Türkiye**, (14. basım, 2016). Prof. Emre Kongar bu yapıtında küreselleşmeyi, küreselleşen terörü ve bu ikisinin dünyayı ve Türkiye'yi nasıl etkileyeceğini irdeliyor.
- 12 Eylül Kültürü**, (7. basım, 2017). 12 Eylül'ün kültürel açıdan eleştirisi.
- Tarihimizle Yüzleşmek**, (101. basım, 2023). Resmî ve gayriresmî tarihin eksiklerini, yanlışlarını irdelleyen bir çalışma.
- Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, (23. basım, 2022). Toplumsal bilimlerdeki değişme kuramlarını ele alan çalışma. (Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü.)
- Trajikomik**, (6. basım, 2005). Emre Kongar'ın, toplumsal sorunlarımıza ince bir mizah anlayışıyla eğildiği, hem gülümseten hem de düşündürülen bir kitap.
- Türk Topumbilimcileri I, II**, (5. basım, 2019). Temel bir başvuru kitabı.
- Türkiye Üzerine Araştırmalar**, (2. basım, 1996). Gecekondu, aile ve kent planlaması üzerine toplumbilimsel yaklaşımlar.
- Yamyamlara Oy Yok!**, (5. basım, 1999). Türkiye'de siyasal yozlaşma ve politikacıların nasıl yamyamlaştığı üzerine denemeler.
- Yaşamın Anlamı**, (17. basım, 2022). Yaşam, sevgi ve üretim üzerine otobiyografik denemeler.
- Yazarlar, Eleştiriler, Anılar**, (2. basım, 2016), Edebiyatçılarımız üzerine tanıklıklar, gözden kaçanlar.
- 21. Yüzyılda Türkiye**, (50. basım, 2022). Türkiye'yi çözümleyen bir başyapıt. (Aydın Doğan Vakıf Ödülü.)
- 28 Şubat ve Demokrasi**, (7. basım, 2016). 28 Şubat'ın demokrasimiz açısından ifade ettiği anlam ve Türkiye'nin demokrasi sorunları üzerine düşünceler.
- Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe**, (3. basım, 2003). Yozlaşan medyanın sorunları, Türkçe yanlışları ve çözüm önerileri.

EMRE KONGAR

Devrim Tarihi ve  
Toplumbilim Açısından  
ATATÜRK



Remzi Kitabevi

*Çocukluğumdan bugüne, yetişmeme  
katkıda bulunan bütün büyüklerime  
ve hocalarımaya...*

ATATÜRK / Emre Kongar

Her hakkı saklıdır.  
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak  
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin  
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

*Düzeltili:* Nesrin Arslan  
*Kapak tasarımı:* Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-0705-4

BİRİNCİ BASIM: Mayıs 1983  
YİRMİNCİ BASIM: Aralık 2020

---

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul  
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090  
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi  
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul  
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ .....	11
YENİ BASIM İÇİN ÖNSÖZ .....	14

## BİRİNCİ KITAP

### *Bir Devrimin Nesnel Koşulları ve Türk Devrimi*

I. GİRİŞ .....	17
I. Kavram ve Terminoloji Sorunu .....	19
1. <i>İhtilâl</i> .....	19
2. <i>İnkılâp</i> .....	20
3. <i>Devrim</i> .....	22
II. Model Sorunu .....	25
III. Az gelişmiş Ülkelerin Yarattığı Sorunlar .....	27
IV. Devrim Modellerini Sınıflama Sorunu .....	31
II. EVRENSSEL MODELLER VE TÜRK DEVRİMİ .....	35
I. İleri Teknolojiye Sahip Ülkeler İçin Geliştirilmiş Modeller ..	37
1. <i>Endüstri Devriminin Özellikleri</i> .....	38
2. <i>Pozitivist Model ve Türk Devrimi</i> .....	41
3. <i>Sınıfsal Devrim ve Türk Devrimi</i> .....	52
II. Geri Teknolojiye Sahip Ülkeler İçin Geliştirilmiş Devrim Modelleri .....	73
1. <i>Teknolojik Bakımdan Geri Ülkelerin Özellikleri</i> .....	73
2. <i>Merkez-Çevre Kuramına Dayalı Karşı-Emperyalist         Devrim Modeli ve Türk Devrimi</i> .....	75
III. BİR DEVRİMİN GENEL KOŞULLARI .....	101
I. Devrime Yol Açan Nesnel Koşullar .....	104
1. <i>Devrime Yol Açan Ekonomik Koşullar</i> .....	104
2. <i>Devrime Yol Açan Toplumsal Koşullar</i> .....	105
3. <i>Devrime Yol Açan Siyasal Koşullar</i> .....	107

II. Bir Devrim İçin Gerekli Olan Öznel Koşullar.....	110
1. Liderlik .....	110
2. Örgüt .....	112
3. İdeoloji.....	112
4. Öznel Koşullar Arasındaki İlişki.....	113
III. Nesnel Koşullar ile Öznel Koşullar Arasındaki İlişki .....	114
IV. Devrim Açısından Siyasal İktidar ve Ordu .....	115
V. Nesnel Koşullar Açısından Türk Devrimi.....	117
1. Ekonomik Koşullar .....	117
2. Toplumsal Koşullar.....	119
3. Siyasal Koşullar .....	122
4. Sonuç .....	128

## İKİNCİ KİTAP

***Bir Devrimin Öznel Koşulları  
ve Türk Devrimi***

I. LİDERLİK.....	131
I. Liderlik Konusunda Toplumbilimsel Yaklaşımlar .....	135
II. Karizmatik Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Özellikleri.....	144
III. Atatürk'ün Kendi Karizması Karşısındaki Tutumu.....	168
1. Hazırlık Aşaması.....	169
2. Karizmasını Yaratmaya Yardım Ediyor .....	178
3. Karizmasını Ulusa Mal Etmesi .....	185
IV. Atatürk'ün Liderliğinin Sosyal Psikoloji Açısından Değerlendirilmesi .....	192
1. Liderliğin Kaynağına İlişkin Görüşler .....	192
2. Atatürk'ün Liderlik Kaynaklarına Göre Değerlendirilmesi.....	194
3. Liderlik Türleri.....	196
V. Atatürk'ün Bireysel Liderlik Niteliklerine Göre Değerlendirilmesi .....	209
1. Grup Liderliği İlkeleri ve Atatürk.....	212
2. Grup Dinamiği Çözümlemelerinin Katkıları ve Sınırlılıkları.....	223

II. ÖRGÜT.....	225
I. Birinci Dönem “Vatan ve Hürriyet”.....	231
II. Dönem: “İttihat ve Terakki” .....	236
III. Üçüncü Dönem: “Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri” .....	243
IV. Dördüncü Dönem: “Türkiye Büyük Millet Meclisi” .....	274
V. Beşinci Dönem: “Parti Dönemi – Devrimin Yaygınlaştırılması” .....	290
III. İDEOLOJİ .....	305
I. İdeolojinin İşlevi.....	307
II. Mustafa Kemal Atatürk’ün İdeolojisi.....	313
III. Altı Ok’un Anlamı.....	324
1. <i>Laiklik</i> .....	325
2. <i>Cumhuriyetçilik</i> .....	327
3. <i>Halkçılık</i> .....	330
4. <i>Milliyetçilik</i> .....	335
5. <i>Devletçilik</i> .....	338
6. <i>Devrimcilik</i> .....	341
IV. Kemalist İdeoloji.....	345

## ÜÇÜNCÜ KİTAP

***Türk Devrimi’nden Bir Devrim  
Modeline***

I. Modernleşme Kuramı ve Türk Devrimi .....	361
II. Gerici ve İlerici Tepkilerin Mekanizması .....	367
III. İdeolojik Dönemler .....	370
IV. Tepki Biçimlenmesi Aşaması ve Türk Devrimi.....	373
V. İktidarı Ele Geçirme Aşaması ve Türk Devrimi.....	382
VI. Uygulama Aşaması ve Türk Devrimi .....	389
VII. Kurumsallaşma Aşaması ve Türk Devrimi .....	396
VIII. Birbirini İzleyen İdeolojik Dönemler .....	398
IX. Türk Devrimi’nin Değişme Dönemi.....	402
KAYNAKÇA.....	407
DİZİN.....	420





*Bazan bir sözcük arar ozan, bekler,  
bir anahtar sözcük, başlamak için şiire,  
bir görüntü bazan, bir ses, bir koku,  
bazan da bir şey, bir devinim izi.*

ÖZDEMİR İNCE  
“Önsöz”den



## ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yaparken dört ana kaynak grubundan yararlandım.

*Birinci grup kaynaklar*, belgelerdir. Bunların başında, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturum tutanakları geliyor. Şimdiye kadar araştırmacıların kullanmasına pek açık olmayan bu tutanaklar gerçekten çalışmama büyük ışık tuttu. Pek çok karanlık noktayı, gizli oturum tutanaklarından aydınlığa kavuşturmak olanağını buldum. Özellikle Atatürk'ün *Nutuk* adlı yapıtıyla Türk Tarih Kurumu'nun pek çok çalışması, bu tutanakların ışığında yeni anlamlar kazandı.

*İkinci grup kaynaklar*, Atatürk hakkında yazılmış anılar ve yazılmış incelemelerdir. Bunların bir bölümü, birinci ağızdan, bir bölümü, yazılanlardan derleme niteliği taşıyan ikinci elden çalışmalardır. İncelemelerin içinde ise yabancı bilim adamı ve yazarların gerek Atatürk gerekse Cumhuriyet Türkiye'si hakkındaki yapıtları önemli bir yer tutuyor.

*Üçüncü grup kaynaklar*, çağdaş toplumsal bilimlerin, toplumsal değişme, devrim, liderlik, örgüt, ideoloji gibi konulardaki kuramsal ve uygulamalı bilgilerini içeren çalışmalardır. Bunların önemli bir bölümünün Atatürk ya da Türkiye ile doğrudan hiçbir ilişkisi yoktu. Ben bunları yalnızca, Atatürk'ün eylemini çağdaş bilimlerin bulguları açısından inceleyip, irdelemek için kullandım.

*Dördüncü grup kaynaklar*, Türk edebiyatı, özellikle Türk Romanı'dır. Gerek Mustafa Kemal Atatürk'ün, gerekse o dönem Türkiye'si'nin Türk romanına nasıl yansıdığı, yalnız o yılların havasını öğrenmek açısından değil, Atatürk'ün liderlik niteliklerinin ve eylemlerinin karizmatik özelliğinin daha iyi belirlenmesinde de bana çok yardımcı oldu.

Bu dört kaynak grubunun ne hepsini, ne de herhangi birini tümüyle araştırabilirdim. Üstelik elimdeki kaynakların tümünü de bu çalışmamda kullanamadım. Bu açıdan ortaya çıkan eksikliklerin bağışlanmasını dilerim.

Elimdeki kaynakları, dünyaya armağan ettiğimiz ve henüz ikinci bir benzeri üretilmemiş olan Türk Devrimi'ni anlamak ve anlatmak için birbiriyle iç içe geçmiş bir biçimde kullandım. Çözümlemelerim sırasında,

resmi ideolojiye bağımlı kalmak gibi bir kaygım olmadığı gibi, o ideolojiyi yadsımak için de özel bir çaba harcamadım. Tarihin gerçekleri neyse, onları kavramaya ve çağdaş toplumsal bilimlerin ışığı altında yeni çözümler yapmaya çalıştım.

Atatürk ile simgelenen Türk Devrimi, hem karşı-empyrist bir eylemin, hem de Batılılık ideolojisinin bir bileşimi olduğu için, dünyada ikinci bir benzeri yoktur. Bu “biriciklik” bilimsel çözümlenmelerde de zorluk yarattı. Tarihsel gerçeklere elimden geldiğince uygun bir aktarmayı, çağdaş bilimin bize verdiği yeni çözümleme modellerini gücüm yettiğince kullanarak yapmaya çalıştım.

Çalışmamı üç kitapçık biçiminde düzenledim. Bu kitapçıklar birbirinden bağımsız olarak ele alınabileceği gibi, birbirlerini tamamlayıcı özelliklere de sahip.

Birinci kitapta, bir devrimin nesnel koşullarını kavramlar ve modeller açısından Türk Devrimi’ni irdelemek amacıyla ele aldım. Önce terim ve kavramlar üzerinde durduktan sonra, gelişmiş ülkeler için geçerli iki model ile, gelişmekte olan ülkeler için geçerli bir modeli Türk Devrimi ile karşılaştırmalı olarak inceledim. Son olarak da bir devrimin koşulları üzerine genel bir model önerdim.<sup>(\*)</sup>

İkinci kitapta, bir devrimin öznel koşullarını, Türk Devrimi açısından ele aldım. Bu kitapta Atatürk’ü liderlik, örgüt ve ideoloji açısından incelemeye çalıştım. Böylece öznel koşullar açısından bir değerlendirme yapmaya çaba harcadım.

Üçüncü kitapta ise, Türk Devrimi’ne dayalı olarak bir değerlendirme yaptım. Bu değerlendirmeye dayalı olarak, ideolojik boyutu ağır basan bir model çerçevesinde Türk Devrimi’ni açıklamaya çalıştım.

Bu çabalarımın Türk Devrimi’ni açıklamakta da, Atatürk’ün eylemini değerlendirmekte de yeterli olmadığını biliyorum. Çünkü her iki olay da tek bir kişinin çabalarıyla açıklığa kavuşturulacak denli yalın değil. Bu nedenle yaptığım çalışma, tartışmalara yeni bir boyut kazandırabilirse, kendimi görevimi yapmış sayacağım.

EMRE KONGAR  
Ankara, Eylül 1980

(\*) İkinci baskıda bu bölümün sonuna ayrıca nesnel devrim koşulları açısından Osmanlı toplumunun durumunu irdeleyen bir bölüm daha ekledim.

## YENİ BASIM İÇİN ÖNSÖZ

Bir Batılı düşünür: “Başarı ve başarısızlıklar, tarih açısından, yalnızca dünya olaylarını doğrudan etkiledikleri için önemli değildirler. Asıl önemleri siyasal bakımdan bir simge oluşturmalarında yatar. İşte Kemalist deney bunun en güzel örneğidir,” diyor (Wiatr, 1981:3).

Bu anlayışla kaleme aldığım ve birinci baskısı *Atatürk ve Devrim Kuramları* adı ile yapılan bu kitap çok çabuk tükendi.

İkinci baskı için kitabı gözden geçirirken, üniversitelerimizdeki Devrim Tarihi derslerinde kullanılabilme özelliğini de dikkate aldım. Gerekli ekleme ve düzeltmeleri bu açıdan da yaptım.

Ayrıca, birinci baskıdan sonra yayımlanan ve özellikle uluslararası seminerlerde yapılan çalışmaları ve yeni kitapları gözden geçirdim. Bunlardan yararlanabileceklerimi çalışmama aldım. Bu arada, 1920’ler ve 1930’larda yayımlanmış olan yabancı kitaplar bakımından da yeni kaynaklar buldum. Böylece bir yandan Türk Devrimi’nin yabancı gözüyle değerlendirilmesini, öte yandan da Atatürk yaşarken yapılan gözlemleri okuyucuya daha iyi yansıtmaya çaba harcadım.

Bu kitabın ilk baskısını yapan İş Bankası Kültür ve Sanat Müşaviri ve matbaada basılırken kitaba el koyma girişimlerini kahramanca önleyen İbrahim Cüceoğlu ile sonraki baskıları yapan Remzi Kitabevi’ne teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü ise, kitabı eleştirenlere borçluyum. Melih Cevdet Anday’dan Oktay Akbal’a, Mete Tunçay’dan kitap yayımlandıktan sonra “Kemalizme Marksizmi Sokuşturma Çabaları” diye bir yazı yazarak, Milli Güvenlik Konseyi’ne ihbarda bulunan İsmet Giritli’ye dek pek çok yazar ve bilim adamı kitabın üzerine eğilmek zahmetine katlandılar. İkinci baskıda hepsinden çok yararlandım. Onlara minnet borçluyum.

EMRE KONGAR

2018



BİRİNCİ KİTAP

*Bir Devrimin  
Nesnel Koşulları ve  
Türk Devrimi*

*ilk seferde on beş kişi vurdular  
ve bir hayli düşman kırdılar  
yamaçlarda koptu kızılca kıyamet  
cesaretlerine söz yoktu ama  
neyleyip nitsinler düşman daha çoktu  
düştü birer birer bütün yiğitler  
gürültüler boğazda sustu nihayet*

ATTİLÂ İLHAN

“2. cebbar oğlu mehmed” adlı şiiirden





# I GİRİŞ

*Öteki odalarda  
Başka başka resimleri Atamın  
Atatürk'üm, artık ömrüm oldukça  
Bu resminle karşımdasın!*

BEHÇET NECATİGİL  
"Resim"den



- *Atatürk bir diktatör müydü?*
- *Atatürk Devrimi evrensel midir?*
- *Atatürkçü ideolojinin özü nedir?*
- *Laiklik nedir?*
- *Türk Devrimi bugün hangi aşamada?*

*Profesör Emre Kongar'ın Atatürk'ü ve Türk Devrimi'ni evrensel ölçülere göre değerlendirdiği bu yapıtında, Atatürk'ü bir başka görüş açısıyla yeniden tanıyacaksınız.*

ISBN 975-14-0705-2



9 789751 407054